



TANNARX HISOBIDA ABC (ACTIVITY BASED COSTING)

Mallayev Temurbek

Annotatsiya. Ushbu maqolada korxonalarda tannarxni aniqlashda qo'llaniladigan zamonaviy boshqaruv hisob usullaridan biri bo'lgan ABC (Activity Based Costing – faoliyatga asoslangan xarajatlarni hisoblash) tizimining nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida ABC usulining mohiyati, uni joriy etish bosqichlari hamda an'anaviy tannarx hisoblash usullaridan farqli jihatlari batafsil tahlil qilingan. Maqolada xarajatlarni mahsulotlarga emas, balki ularni yuzaga keltiruvchi faoliyat turlariga bog'lash orqali tannarxni yanada aniq hisoblash imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, ABC tizimining resurslardan samarali foydalanish, ortiqcha xarajatlarni aniqlash, mahsulot va xizmatlar rentabelligini baholash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi o'rni yoritilgan. Tadqiqot natijalari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi korxonalar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, boshqaruv hisobini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar : Tannarx, ABC tizimi, Activity Based Costing, boshqaruv hisobi, xarajatlar hisobi, faoliyat turlari, mahsulot tannarxi, resurslar, samaradorlik.

Kirish. Hozirgi globallashuv va bozor munosabatlari sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, raqobatbardosh mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqsadlarga erishishda xarajatlarni to'g'ri hisobga olish va tannarxni aniq aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mahsulot yoki xizmat tannarxi korxonaning narx belgilash siyosati, foyda darajasi va umumiy iqtisodiy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.



An'anaviy tannarx hisoblash tizimlari ko'p hollarda ishlab chiqarish hajmi yoki ish soatlari kabi yagona mezonlarga asoslanib, bilvosita xarajatlarni mahsulotlarga taqsimlaydi. Biroq zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlarining murakkablashuvi, mahsulot assortimenti kengayishi va xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishi natijasida bunday yondashuv xarajatlarni to'liq va aniq aks ettira olmay qolmoqda. Natijada ayrim mahsulotlar tannarxi sun'iy ravishda oshirilishi yoki aksincha, past baholanishi mumkin, bu esa noto'g'ri boshqaruv qarorlarining qabul qilinishiga olib keladi.

Shu nuqtayi nazardan, tannarx hisobini takomillashtirishga qaratilgan zamonaviy usullardan biri bo'lgan **Activity Based Costing (ABC)** tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. ABC tizimi xarajatlarni mahsulotlarga bevosita bog'lashdan ko'ra, ularni yuzaga keltiruvchi faoliyat turlariga asoslanib hisoblashni nazarda tutadi. Ya'ni, resurslar avval faoliyatlarga, keyinchalik esa ushbu faoliyatlar orqali mahsulot va xizmatlarga taqsimlanadi. Ushbu yondashuv xarajatlarning kelib chiqish sabablarini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

ABC tizimining joriy etilishi korxonalarga nafaqat mahsulot tannarxini aniq aniqlash, balki resurslardan foydalanish samaradorligini baholash, ortiqcha va samarasiz faoliyatlarni aniqlash hamda xarajatlarni optimallashtirish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, ushbu tizim strategik rejalashtirish, narx belgilash, mahsulot assortimentini shakllantirish va rentabellikni oshirishda muhim boshqaruv vositasi sifatida xizmat qiladi.

Metodlar. Mazkur tadqiqot jarayonida tannarx hisobida ABC (Activity Based Costing) tizimining mohiyatini ochib berish, uning afzalliklari va amaliy ahamiyatini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot metodlari nazariy va amaliy tahlilni uyg'unlashtirgan holda olib borildi. Avvalo, tadqiqotda nazariy tahlil metodi qo'llanilib, tannarx hisobi, boshqaruv



hisobi va ABC tizimiga oid mahalliy hamda xorijiy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlari, darsliklar, monografiyalar va ilmiy maqolalar o'rganildi. Ushbu manbalar asosida ABC tizimining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda an'anaviy tannarx hisoblash usullaridan farqli jihatlari tahlil qilindi. Shuningdek, taqqoslash (solishtirma) metodi orqali an'anaviy tannarx hisoblash usullari bilan ABC tizimi o'rtasidagi asosiy farqlar, ustunlik va kamchiliklar aniqlanib, ularning mahsulot tannarxini hisoblashdagi ta'siri baholandi. Bu metod yordamida har ikkala yondashuvning boshqaruv qarorlariga ta'siri ilmiy asosda solishtirildi.

Tadqiqot davomida tizimli yondashuv metodi qo'llanilib, xarajatlar, faoliyat turlari va mahsulotlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik yagona tizim sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv ABC tizimida xarajatlarni bosqichma-bosqich taqsimlash mexanizmini chuqurroq tushunish imkonini berdi. Bundan tashqari, analitik va mantiqiy tahlil metodlari yordamida xarajatlarning kelib chiqish sabablari, ularning faoliyatlar bilan bog'liqligi hamda resurslardan foydalanish samaradorligi baholandi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar umumlashtirilib, ilmiy xulosalar shakllantirildi. Amaliy jihatdan esa, misol va modellashtirish metodi asosida ABC tizimini korxona faoliyatida qo'llash imkoniyatlari ko'rsatib berildi. Ushbu metod yordamida faoliyatlar aniqlanib, xarajat drayverlari tanlandi hamda mahsulot tannarxini aniqlash jarayoni modellashtirildi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, **ABC (Activity Based Costing)** tizimi tannarxni aniq hisoblashda samarali usul hisoblanadi. Ushbu tizim xarajatlarni ularni yuzaga keltiruvchi faoliyat turlari asosida taqsimlash orqali mahsulot va xizmatlar tannarxini yanada ishonchli aniqlash imkonini beradi. ABC tizimining qo'llanilishi resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ortiqcha xarajatlarni aniqlash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, ABC tizimini korxonalarda joriy etish tannarx hisobi va boshqaruv hisobini takomillashtirishga xizmat qiladi.



Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kaplan R. S., Cooper R. *Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance*. — Boston: Harvard Business School Press, 1998.
2. Horngren C. T., Datar S. M., Rajan M. *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. — Pearson Education, 2015.
3. Drury C. *Management and Cost Accounting*. — Cengage Learning, 2018.
4. Atkinson A. A., Kaplan R. S., Matsumura E. M., Young S. M. *Management Accounting: Information for Decision-Making and Strategy Execution*. — Pearson, 2012.
5. Ibragimov A. A., Karimov B. B. **Boshqaruv hisobi**. — Toshkent: *Iqtisodiyot*, 2020.
6. Tursunov B. O. **Xarajatlari hisobi va mahsulot tannarxi**. — Toshkent: *Moliya*, 2019.
7. Jo'rayev A. X. **Korxona iqtisodiyoti**. — Toshkent: *Fan va texnologiya*, 2018.
8. Ismoilov S. S. **Boshqaruv hisobi va tahlili**. — Toshkent: *Iqtisodiyot*, 2021.
9. Abdulkarimov A. A. **Sanoat korxonalarida tannarxni hisoblash**. — Toshkent: *Fan*, 2017.